

MENSEN IN VERWARRING

Beste professor Lipstadt,

Ik schrijf je omdat ik bezorgd en verward ben. Ik hoop dat je mij deze inbreuk niet kwalijk neemt, maar nadat ik de afgelopen paar jaar colleges bij je heb gevolgd, leek jij me de persoon tot wie ik me het best kan richten.

In de laatste paar maanden heb ik een aantal uitvoerige gesprekken over anti-Semitisme gehad met medestudenten, van wie de meesten geen Jood zijn. Ik heb hun gevraagd vrijuit te spreken. En dat deden ze ook. Iemand stelde wat aarzelend dat gezien het feit dat het anti-Semitisme al zo lang bestaat, de Joden er in een bepaald opzicht zelf verantwoordelijk voor moeten zijn. Iemand anders borduurde hierop voort en vroeg zich met grote aarzeling af of een volk dat altijd zo sterk was gehaat misschien iets had gedaan wat daarvoor de oorzaak was. Ze herhaalden steeds weer dat ze mij als een goede vriendin beschouwden en het niet persoonlijk bedoelden. En dat was volgens mij ook zo, maar ik voelde me er toch ongemakkelijk bij. Het meest verontrustende aan dit hele gesprek was

dat ik niet wist wat ik tegen hen kon zeggen zonder de indruk te wekken dat ik in de verdediging schoot. Ik vermoed dat ik je om hulp vraag om te begrijpen wat er gaande is én om te bedenken hoe ik kan reageren.

Ze hoorden me rustig aan toen ik hun vertelde dat Joden op hun hoede moeten zijn in Brussel, Parijs en talloze andere steden. Ik legde uit dat ik tijdens een reis naar Europa een paar jaar geleden Joodse locaties had bezocht zonder er verder bij na te denken. Komende zomer maak ik daarentegen een reis langs belangrijke Europese locaties in het gezelschap van een kleine groep Joodse studenten. Een lid van onze groep draagt een keppeltje en hij verzekerde ons, zonder dat we erom gevraagd hadden, dat hij tijdens de reis een baseballcap zou dragen. De andere mannen kwamen overeen om als teken van solidariteit ook een pet te dragen. Ik beloofde mijn rugzak met een embleem van mijn Joodse jongerenvereniging thuis te laten. Het feit dat een uiterlijk teken van Joodse identiteit iets is geworden waarmee je op veel plaatsen in de westerse wereld beter maar niet te koop kunt lopen, vind ik verontrustend en verwarrend.

Ik heb geen reden om hier op de campus voor mijn fysieke veiligheid te vrezen. Ik voel me hier op mijn gemak als Jood, behalve misschien als het gesprek over Israël gaat. Maar door dit gesprek met mijn vrienden voel ik me verward en, ik geef het toe, een beetje onzeker. Ik weet niet zeker wat ik je nu precies vraag om tegen mij te zeggen, maar ik dacht dat ik je na drie jaar van colleges en gesprekken om hulp kon vragen om dit allemaal te begrijpen.

Hartelijke groet,

Abigail

Beste Deborah,

Het was fijn om je te spreken op de campus, hoe kort het dan ook was. Je had gelijk met je opmerking dat ik niet helemaal mezelf leek te zijn. Ook al heb ik een productieve zomer gehad, ik ben erg ongerust over de almaar groeiende verdeeldheid in de Verenigde Staten en een groot deel van de wereld. Weliswaar ben ik me al langere tijd bewust van de diverse vormen van ongelijkheid in ons land, maar ik geloof dat de mate van minachting die de diverse groepen voor elkaar hebben veel openlijker is geworden en in de laatste paar jaar mainstream is geworden. Veel hiervan is volgens mij te herleiden tot de campagne voor de presidentsverkiezingen van 2016. Deze campagne en daaropvolgende gebeurtenissen creëerden op zich geen vijandigheid, maar moedigden die zonder meer aan. De uitingen van racisme, homofobie, islamofobie en natuurlijk antisemitisme lijken met de dag te toe te nemen.

Ik heb een vreemd verzoek. Ik heb antisemitisme altijd verfoeid, maar zonder het goed te begrijpen, vrees ik. Ik weet dat je het druk hebt, maar als je me wilt helpen het te begrijpen, ben ik je zeer dankbaar.

Hartelijke groet,

Joe

Beste Joe en Abigail,

Joe, maak kennis met Abigail Ross. Ze is een student in haar laatste jaar en volgt al een paar jaar colleges bij mij. Een aantal daarvan hielden verband met verschillende aspecten van de Holocaust. Abigail, maak kennis met Joe Wilson, hoogleraar aan de rechtenfaculteit die rechten en religie doceert.

Joe en ik discussiëren geregeld over vooroordelen en haat.

Jullie hebben me allebei geschreven met vragen over de kenmerklijke toename van antisemitisme in de Verenigde Staten en daarbuiten, en jullie hebben me allebei gevraagd of we over dit onderwerp van gedachten kunnen wisselen. Dat doe ik graag, niet alleen omdat twee mensen om wie ik veel geef daarover in verwarring raken, maar ook omdat ik geloof dat zo'n gedachtewisseling ons allemaal helpt grip te krijgen op deze nare situatie. Omdat onze werkschema's zo sterk verschillen, doe ik het in geschreven vorm. Als jullie willen, kunnen we onze brieven met elkaar delen. Op die manier kunnen we allemaal deelnemen aan dit voortgaande gesprek.

En laten we, omdat zaken volgens mij een begin, een midden en een einde horen te hebben, voor deze uitwisseling een tijdschema afspreken voor de duur van dit semester.

Hartelijke groet,

DEL

EEN WAANDENKBEELD

Beste Abigail en Joe,

Jullie zoeken allebei een antwoord op vragen als ‘waarom is er antisemitisme en wat kunnen we eraan doen?’ Op het gevaar af dat ik jullie teleurstel, moet ik allereerst zeggen dat je kritisch moet ‘kijken naar wat je krijgt’, waarmee ik bedoel dat ik niet denk echt een bevredigend antwoord op een van beide vragen te hebben. Het is moeilijk, zo niet onmogelijk, om een verklaring voor iets te geven dat in essentie irrationeel, gebaseerd op een waandenkbeeld en absurd is. Zo is het met alle complottheorieën, waarvan het antisemitisme er een is. Denk je eens in. Waarom houden sommigen vol dat de maanlandingen plaatsvonden in een filmdecor ergens in het westen van de Verenigde Staten? Ook al bestaat er volop wetenschappelijk en persoonlijk bewijsmateriaal voor het tegendeel, toch zijn ze hiervan overtuigd omdat ze vasthouden aan het idee dat de overheid en andere machtige organisaties betrokken zijn bij grote samenzweringen om het publiek om de tuin te leiden.¹ Bedrog door de overheid is het prisma dat

hun visie op de wereld vervormt. Hoe irrationeel hun ideeën in onze ogen ook mogen zijn, voor hen zijn ze logisch. Complottheorieën bieden een doelgerichte verklaring voor gebeurtenissen die voor sommigen onverklaarbaar kunnen overkomen. Als we deze bedenkers van complottheorieën het bewijs geven dat de landing daadwerkelijk op de maan plaatsvond, wijzen ze alles wat we daarover zeggen op voorhand af en nemen ze aan dat we deel uitmaken van de samenzwering. Als je een irrationele veronderstelling probeert te overwinnen met een rationele verklaring, dan is dat vrijwel onmogelijk – in het bijzonder als iemand een overtuigde aanhanger is. Alle informatie die niet past binnen het sociale, politieke of etnische verhaal van de complottheorieën is in de ogen van deze aanhanger alleen al daardoor nep. Sociale wetenschappers hebben dergelijke theorieën omschreven als iets wat een ‘zich afzonderende eigenschap’ heeft die ze ‘in sterke mate immuun voor weerlegging’ maakt.² Complottheorieën brengen ingewikkelde kwesties terug tot een eenvoudig gemeenschappelijk kenmerk en voegen daar overdrijvingen, vermoedens en fantasieën aan toe die geen enkel verband houden met feiten. Sommigen zijn geneigd complottheorieën af te doen als iets betrekkelijk onschuldigs. Ze beschouwen mensen die deze ideeën verspreiden als geestelijk onevenwichtig, waarbij sommigen een hoedje van aluminiumfolie dragen om zich te beschermen tegen de dreiging van kwaadaardige hersengolven die door de overheid worden uitgezonden. Ook al kunnen er inderdaad vraagtekens geplaatst worden bij het rationele denken van deze mensen, ze kunnen wel degelijk reële schade veroorzaken.

Het aspect van het waandenkbeeld in het antisemitisme werd me maar al te duidelijk tijdens mijn eerste reis naar de

Sovjet-Unie in 1972. De ‘refuseniks’, Sovjet-Joden die openlijk de strijd met de overheid aangingen voor de vrijheid om te emigreren, vroegen zich af hoe het kon dat het regime zoveel problemen op de Joden afwentelde. In dezelfde tijd dat de regering Joden vervolgde en antisemitisme propageerde, waren er veel Sovjetburgers die het regime haatten en geloofden dat het een samenzwering van de Joden was. In een vrij kenmerkende Joodse reactie op de vervolging creëerden de refuseniks een nieuwe genre grappen om hun pijn te verlichten en de waandenkbeelden van hun onderdrukkers aan de kaak te stellen. Een van die grappen is me bijgebleven. Ik vertel hem hier, in de hoop deze vast en zeker ontnuchterende uitwisseling met enige humor – of beter gezegd, ironie – te kunnen beginnen.

De Sovjet-Unie leed onder een chronisch tekort aan consumptiegoederen. Op een dag deed in Moskou een gerucht de ronde dat een winkel een zending schoenen zou binnenkrijgen. Er ontstond onmiddellijk een rij voor de winkel, en die groeide almaar verder aan. Nadat mensen een uur of zo hadden staan wachten, verscheen de manager en verklaarde: ‘We krijgen niet genoeg schoenen binnen om iedereen van een paar te voorzien. Joden, verlaat de rij en ga naar huis.’ En dat deden ze. Een paar uur later verscheen hij opnieuw en zei: ‘We krijgen niet genoeg schoenen binnen om iedereen van een paar te voorzien. Wie geen veteraan is, ga naar huis.’ En dat deden ze. Na nog weer een paar uur verscheen hij opnieuw en zei: ‘We krijgen niet genoeg schoenen binnen om iedereen te voorzien. Iedereen die geen lid van de Communistische Partij is, ga naar huis.’ En dat deden ze. Toen het al begon te schemeren ver-

scheen hij een laatste keer en zei: ‘We krijgen vandaag geen schoenen binnen. Ga allemaal naar huis.’ Diep teleurgesteld liepen twee uitgeputte en verkleumde leden van de Communistische Partij, die ook nog veteranen van de Tweede Wereldoorlog waren, weg van de winkel. Onder het lopen wendde de een zich tot de ander en zei verbitterd: ‘Die Joden hebben ook altijd geluk!’

Een waandenkbeeld? Irrationeel? Antisemitisch? Dit allemaal? Laten we proberen erachter te komen.

Hartelijke groet,

DEL

P.S. Abigail, ik moest glimlachen bij het voorstel van de jongens om tijdens jullie Europese trip een honkbalpetje in plaats van een keppeltje te dragen. Toen ik pas geleden in Berlijn was, gaf een vriend me aanwijzingen voor de route naar een afgelegen synagoge. Na een paar ingewikkelde stukjes uitleg voegde hij eraan toe: ‘Als je bij de straat komt waar hij staat, kijk dan uit naar politieagenten met machinegeweren: zij staan vóór de synagoge. Maar als je moeite hebt de straat te vinden, kijk dan uit naar mannen met een honkbalpetje. Loop achter hen aan. Zij leiden je naar de synagoge.’ Ik lachte. Kort daarna liepen we langs een groepje toeristen. De mannen droegen allemaal een honkbalpetje. Hij boog zich naar me toe en fluisterde: ‘Joden.’ Ik glimlachte om zijn stelligheid. De volgende dag zag ik dezelfde groep in een synagoge. Ze hadden hun pet vervangen door een keppeltje. En denk niet dat dit alleen in Duitsland gebeurt. Tijdens een reis naar Italië zocht ik onlangs een koosjer restaurant dat sterk werd aanbevolen. Ik raakte verdwaald in

een wirwar van oude kronkelstraatjes en steegjes. Toen zag ik een paar mannen met honkbalpetjes. In een opwelling liep ik achter hen aan, en ze leidden me gewoon naar het restaurant.

Die petten zijn dus niet de oplossing. Maar misschien een vruchtbare uitwisseling van ideeën wel.

Hartelijke groet,

DEL

EEN DEFINITIE

Beste professor Lipstadt,

Bedankt voor je reactie. Je focus op de aspecten van waandenkbeelden, irrationaliteit en complotdenken in het antisemitisme was zeer nuttig. Je lijkt te zeggen dat antisemitisme onlogisch is, en dat je het daarom niet kunt verklaren. Dat kan ik accepteren. Maar als we het niet kunnen verklaren, kunnen we dan ten minste tot een definitie ervan komen? Kunnen we elke negatief woord dat wordt geschreven of gesproken over Joden of over Israël als een uiting van antisemitisme beschouwen? Ik weet dat niet elk negatief woord over Israël per se antisemitisch is, maar waar ligt de grens? Wordt antisemitisme altijd zo bedoeld? Kan iemand antisemiet zijn zonder het zo te bedoelen? Ik durf deze vraag bijna niet te stellen. Mijn kamergenote, die over mijn schouder meeleeft, zegt dat ik het hoor te weten, omdat ik al colleges bij je heb gevolgd en zelf Joods ben. Ze heeft gelijk. Ik heb het gevoel dat ik het antwoord op deze vragen hoor te weten. Maar ik weet het niet.

Ik weet nog dat je ons in de werkgroep de oude grap vertelde dat een antisemiet iemand is die Joden meer haat dan nodig is. Maar nu heb ik behoefte aan een inhoudelijker antwoord.

Hartelijke groet,

Abigail

Beste Deborah,

Zoals je voorspelde, leer ik al van Abigail. Zij zal misschien verrast zijn als ze hoort dat ik ondanks alles wat ik over vooroordelen heb geschreven nooit systematisch heb nagedacht over de beste definitie van Antisemitisme. Je zou zeggen dat ik in staat moet zijn een definitie te geven van iets waarover ik zo verontrust ben. Is het eenvoudigweg haat tegen Joden? Het zit volgens mij ingewikkelder in elkaar. 'Iemand die Joden meer haat dan nodig is' is beslist een intrigerend uitgangspunt voor de discussie.

Hartelijke groet,

Joe

Beste Abigail en Joe,

Ik verzeker jullie dat je je hier totaal niet ongemakkelijk over hoeft te voelen en ook niet gefrustreerd hoeft te zijn door het feit dat je geen precieze definitie van antisemitisme kunt geven. Daarin staan jullie zeker niet alleen. De meeste mensen kunnen het niet. Zelfs de deskundigen op dit gebied kunnen niet tot overeenstemming komen over een exacte definitie. Er zijn mensen, vooral Joden, die elke definitie ervan afwijzen en